نووسینی عزیز الشوان
له (الموسیقی للجمیع)

بۆ ئەوانەی ئەیانەوێ ببن بە دانەری مۆسیقا

جان تۆماس کۆیی
وەرگێڕاوەو ئامادەی کردووە

لەبەر کەمی ئـەم بابـەتە لە کتێبخـانەی کـوردیداو ، نەبوونی ئامۆژگاو قوتابخانەی پسپۆڕی بۆ ئەم مەبەستەو لەبەر ئەم ئاواز دانەرانەی کە ئاوازی مۆسیقاو گۆرانی کوردییـان کـردووتە دارێـك‌و بە تـەوشوو بیـور بە ئـارەزووی خۆیـان دەیتاشن . منیش بڕیارمدا لەم بارەیەوە شتێ ئامـادەبکەم‌و ڕۆشنایی‌یەك بخەمە پێش‌چاو بۆ ئەوەی هەموو لایەك سوودی لێوەرگرین‌و ڕێ‌ڕەوێکی تازەو زانستانە بگـرین بۆ داهێنـانی گۆرانی‌و مۆسیقاییێکی کوردی ڕەسەن‌و هاوچەرخ .

«جان»

● **دانەری مۆسیقا کێیە ؟**

گەر لە ناخی ئەو کەسانە بکۆڵینەوە کە هونەرکارن وەکو شاعیرو هونەرمەندی تەشکیلی‌و دانەری مۆسیقا .. بە ئاشکرا ئـەوەمان بـۆ ڕوون دەبێتەوە کـە کارەکـەیـان بـریتی‌یـە لە (دەربڕینی) هەست‌و بیر ، وەهەر جیاوازی‌یەکی لە نێوانیاندا هەبێت ئەوە تەنها بابەتەکەیەو بەس کـە ئەمیش لای شـاعیر ووشەیەو لای تەشکیلی ڕەنگە یا بەردە یا دارەو ، لای دانەری مۆسیقاش دەنگە جا (چ لە قوڕگی ئادەمیزادەوە دەربچێت وەیا لە ئامێرە مۆسیقی‌یەکانەوە کە بە کاری دەهێنێت) .

... بەهرەوەرەکان دەتوانن فێری هونەرو کاری جـوان ببن ، یا بگەنە پلەیەکی بـەرز لە لێدانی مـۆسیقاو گـۆرانی‌و خوێندنەوەی نۆتە . بەلام دانانی مۆسیقـا وەکو دەربـڕینێکی هەست‌و خەیاڵ بە ئـاوازەوەو پێش‌کەش کـردنی بە شێـوەی کردارێکی هونەری ڕێك‌وپێك کەوا نرخی هونەری خۆی هەبێ ، لەڕاستی‌دا ئەمەیان بەهرەیەکی تایبەتی‌یـەو مرۆڤ نـاتوانی فێری ببێ بەهۆی کتێب‌و مامۆستا بەڵکو پێویستە ئەم بەهرەیە لەگەڵ توانای داهێنان‌و خەیاڵ فراوانی ئەم مرۆڤەدا هاوشان بن .

... **دانەری مۆسیقا** دەبێ چەند «مقومات» ێکی تیابێ بۆ پێگەیاندنی لایەنی فیکری‌و هونەری تا بتوانێ بگاتە ڕێبازێکی تایبەتی لە دانانی مۆسیقاو جیاوازی هەبێ لەگەڵ دانـەرانی ترداو ئەم «مقومات» انەش ئەمانەن :

● شـارەزاییێکی تەواوی هـەبێ لەبارەی تیـۆرو زانیـاری مـۆسیقای وولاتـەکەی خـۆی‌و جیهان ، وەکـو مەقـامـات ، هارمۆنی ، بۆلیڤۆنی‌و نووسین بۆ ئامێرە مۆسقی‌یەکان .

* دەبێ بتوانێ «پیانۆ» لێبدا یا بە لایەنی کەمەوە ئامێرێکی ژێدار ، وەیا هەوایی بزانێ بەکار بهێنێ .

* توانای لێدانی سەربەخۆ «Improvisation» «إرتجال»ی هەبێت ، واتە توانای دانانی کت و پڕی هەبێ .
* بتوانێ شتی باش و خراپ (لەهەمو چەشنەکانی هونەرەوە) لەیەکتری جیا بکاتەوە .
* هۆشیاری یەکی قووڵی نەتەوەیی هەبێ و ئاگاداری ئەو دەورو بەرە بێت کە تیایدا گەورە بووە .
* شارەزاییکی فراوانی لەبارەی هونەری میللی یەوە هەبێ (چ بە گوێ گرتن یا خود بەچاو دیتن) .
* شارەزابێ لە مۆسیقای جیهانی لەهەموو چەرخەکان و لایەنە هونەری یەکانەوە .
* ئاگاداری ژیانی ڕۆشنبیری ناوخۆو دەرەوەی وولات بێت .

... بە شێوەیەکی تایبەتی دەبێ دانەر خوێنەرێکی چاکی هەموو چاپەمەنی یەکی ڕوشنبیری و هونەری بێ کە دەکەوێتە بازاڕەوە .

... **دانانی** کردارە مۆسیقی یە گرینگەکان وەکو «سیمفۆنیا» «ئۆپرا» و «بالێە» پێویستی بە پلەیەکی بەرزی ئاستی فیکری و ڕۆشنبیری و هونەری و زانیاری هەیە ، تا بگاتە پلەی بلیمەتی لە داهێنانی کردارەکاندا . دانەریش پاش چەندەها ساڵی دوورو درێژ لەبەردەوام بوون لە ئیش کردن و نووسین دا بۆ ئامێرەکان و دەنگە ئادەمیزادەکان ، هەر لە ئاسانترین پێپیلکەی پەیژەی مۆسیقاوە بۆ ئاڵۆزترینیان لە داڕشتنی قالبە مۆسیقی یەکاندا تا دەگاتە ئەم ئامانجە .

... **نیشانەی** دانان لای بەهرەوەران بە شێوەی ئەندیشەی مۆسیقاو خەیاڵ و چەند ڕستەیەکی کورت کە لەسەر پارچە کاغەزێکی نۆتە دەی نووسن دیار دەدا . بەڵام بەرامبەریان سەرسام دەمێنن و نازانن چی بکەن بۆ ئەوەی ببێتە کردارێکی مۆسیقای تەواوو نرخی هونەری خۆی هەبێ . لێرەدا دەوری (دیراسەتی دانان) دەردەکەوێ ئەویش ڕێ نیشان دەرێکە بۆ هەنگاوەکانی بەهرەوەران کە دەی هاوێن ، بۆ گەیشتنە پاکترین ڕێباز لە پێناوی پەرەپێدانی ئاوازەکانیان و چارەسەرکردنیان بۆ داڕشتن و بنیات نانی کردارێکی مۆسیقای ڕاست و جوان .

...**بەهرە** شتێکە خوا بە مرۆڤی دەبەخشێ ، بەڵام بەهرە وەیا لێکۆڵینەوە بە تەنیا بەس نی یە بۆ دانەری مۆسیقا ، چونکە هەروەکو دەزانین هەموو ئەوانەی دەرچووی ئامۆژگا مۆسیقی یەکانن دانەر نین . دانەر ناگاتە ئەم پلە دەست نیشان کراوە تا بەردەوام نەبێ لە چێژتنی زام و کارکردن لەگەڵ بابەت و دەوروپشتی خۆی تاکو بگاتە ڕادەی دەربڕین و بە ئاسانی لایەنە جوانەکانی بە باشی تێ بگا بۆ داڕشتنی کارێکی مۆسیقایی پتەوو ڕازاوەو پڕ هەست و سۆز .

فەیلەسوفی ئەڵەمانی «هیگل» (1770 — 1831) دەڵێ :

«مۆسیقا ئەندازەیەکی ئاوازی یە دانەر بەسەر ڕووبەرێك لەکات دا دەی نەخشێنێ» ، بەڵێ دەربڕین بە مۆسیقا کردارێکی گرنگە چونکە حیسابات و ڕێبازی تایبەتی خۆی هەیەو توانای داڕشتن و پێکهێنان بەشێکە لە چاپوکی دانەرو زیرەکی یەکەی وەدەر دەخات کە لە ئەنجامی لێکۆڵینەوەی زۆری کردارە بەرزەکانی دانەرە ناسراوەکان و شی کردنەوەی کارەکانیان زۆر بە ووردی و بەردەوام بوونی لەدانان و لێدانی مۆسیقا ، (کە بەبێ ئەم دوو کارە) داهێنان و بەهرە ناشێن کارێکی بەنرخ بهێننە کایەوە .

... **دانانی** مۆسیقای ڕاست بە (بابەتەوە) دەست پێ دەکا کە لەگەڵ دانەر دەژێی و دیراسەتێکی قووڵی هەموو لایەنەکانی دەکا تا لە ناخی دا هەست و خەیاڵ دەست بە جووڵە دەکەن بە شێوەی چەند ڕستەیەکی مۆسیقای ناسك سەر هەڵدەدەن ئەمیش دەربڕینە لە ناخ و دەروونی دانەرەکەوە ، هەنگاوی دووەم چۆنیەتی داڕشتنی ئەم هەست و دەربڕینە لە قاڵبێکی گونجاوی فیکرو ناوەڕۆکەکەیەوە .

... **هەندێك** لە دانەرانی مۆسیقا کە بە دوای (ئەندیشەی مۆسیقاوە) دەگەڕێن بە پەنجە یاری بە ئامێرە مۆسیقی یەکان دەکەن بۆ ئەوەی بە ڕێگای (ڕێکەوت) چەند نەغمەیەکیان دەست بکەوێ ، واتە پەنا دەبەنە بەر پەنجەکانیان نەوەك بەر هۆش و سۆز ، ئەمە ڕێگاییکی چەوتە (با دانەر توانایێکی بەرزیشی هەبێ لە لێدانی مۆسیقادا) . ئەندیشەی مۆسیقا تێکەڵەیەکی نێوان فیکرو سۆزە ، یەکەمجار لە مێشکی دانەردا پنج دەگرێ پێش ئەوەی دەری ببڕێ بە ئامێری مۆسیقا یاخود بە نووسین ، لە خەیاڵی دا گەلۆرە دەکاو لەدوایی دا دەینووسێتەوەو ئینجا بە ئامێر زێتر بریقەی دەداتێ (بە برین و زیاد کردنی ڕستە مۆسیقی یەکان) ، لەدوایی دا دەگاتە ئامانجی وەژیان هێنانی کردارێکی هونەری تازە .

... توانای دارشتنی ئاواز بەهەستو هۆش (نەك بەپەنجە) یەکێکە لە پێویستی یەکان کە دەبێ دانەر پەیرەوی بکا ، ئەویش بە بەردەوام بوونی لە مەشق کردنو کارکردنەوە وەری دەگرێ . لە مێژووی مۆسیقادا نموونەی زۆر هەن لەبارەی ئەو دانەرانەی کە زۆر چەلەنگ نەبوون لە لێدانی مۆسیقا وەکو (هیکتۆر بەرلیۆز)ی فەرەنسیو (بالاسانیان)ی سۆڤیەتی کەوا پەنجەکانی دەستی ڕاستی لە شەڕدا بڕابوون .

... **برای** دانەر ، لەدانانـدا هەردەم شارستانیەتی گەلەکەت بخە پێش چاو ، نەك خۆپەرستنو خەمی ئەوەت بێ بەزووترین کات بناسریێو دەولەمەند بیت . تۆ کە دانانی مۆسیقا دەکەی بە پیشە ، دەبێ بە درێژایی ژیانت لەگەڵیا خەریك بیتو وازی لێ نەهێنیو هەردەم لە نووسینو دیراسەتو کۆشش بی چونکە تۆی هەڵگری ئەم چرا پیرۆزەو خاوەن نامەیێکی نەمری ، جا هیچ کاتێك درێغی بۆ نەکەی .

ئەمەش باش بزانە ئەم ئەرکەی تۆ ئەرکێکی گرینگەو پڕە لە مەترسی چونکە داوا لەتۆ دەکرێ بۆ پەرەپێدانو تازە داهێنان لە مۆسیقاماندا بۆ ئەوەی لەدوا ڕۆژدا لەهەموو شوێنێك دەنگ بداتەوەو بناسرێ بە مەرجێ مۆرکی جوانی سروشتو باری کۆمەڵەکەمانی تێدا وون نەبێ . جا لێرەدا پێویستە شارەزای ڕەگەکانی مۆسیقای کۆن بێتو ، لەچەرخی تازەشەوە شتێ بزانێ ، چونکە تۆ بۆ وولاتەکەت مۆسیقای دواڕۆژ دادەنێیو ئەوەی دەینووسی دەبێتە سەرچاوەیەك بۆ ئەوەی لە دوا ڕۆژدا پەنای بۆ ببەنو سوودی لێوەرگرن .

... **هەموو** نەتەوەیێك شانازی بە کەلەپووری میللی خۆی دەکاو بەهۆی ئەوەوە خۆی زیاتر دەناسێ چونکە هونەری میللی (ووشە ، جووڵە ! یاخود ئاواز) ئاوێنەیەکە تیشکی ژیان پەخش دەکاو مێژووی گەلو باری کۆمەڵەکەت بۆ ڕوون دەکاتەوە . دانەری مۆسیقا دەبێ ئاگاداری لە هونەری میللی گەلەکەی هەبێو هەردەم زێدە بایەخی پێبداو بە شوێنیا لەگوندو دێهاتەکان بگەڕێو شی یان بکاتەوە بۆ ئەوەی پەیوەندی لەگەڵ میللەتو گەلەکەیدا پتەوتر بکات ئەو گەلەی مایەی شانازیو بەختەوەری ئەوە .

... ئاوازە میللی یەکان وەك گەوهەرو یاقوت وان کە دانەر دەتوانێ کردارە مۆسیقی یەکانی پێ بڕازێنێتەو مۆرکی ڕەسەنایەتی گەلەکەی تێدا دیار بخا ، هونەرمەندی ڕاستەقینەو لێهاتوو گەر هەلبژاردنی ئاوازەکانی ڕاستبنو بتوانێ چارەسەریان بکاو بیان خاتە شێوەو ڕوخسارێکی تازەوە ، یەکسەر جێگاو شوێنی خۆیان لەناو دڵی جەماوەری خۆمانو بێگانەشدا دەچەسپێنن .

ئەم ڕێڕەوە بوو کۆمەڵەی لایەنە نەتەوایەتی یەکان لە دانانی مۆسیقا لەچەرخی ڕۆمانتیکدا لە سەرانسەری هەموو ئەوروپادا گرتیانەبەر ، کە تیایدا شان بە شانی مۆسیقای (إنساني) بریسکەی نەریتی مۆسیقای خۆماڵی تێدا دەبینراو لە هەموو جیهاندا بڵاو دەبووە .

... لە لایێکی ترەوە کرداری مۆسیقا کەوا لە (ئیلهامی) میللی یەوە وەردەگیرێ ، دەبێتە پردێك گوێگری ساکار بەسەریا تێپەڕ دەبێ (لە هونەری میللی یەوە بۆ کارە هەرە بەرزەکانی دانانی وەکو «سیمفۆنیا») بەبێ ئەوەی ڕێ وون بکا یاخود لەم ڕێبازە زانیاری یە وەڕس بێ .

... **چەند** ڕاستی یەکی تر هەت پێویستە دانەر پەیڕەوی یان بکات بۆ ئەوەی کردارەکانی سەرکەوتووبن :

- ئەوەی مۆسیقا دەنووسێ دەبێ دووربێ لە دووبارەکردنەوەی ڕستەو زۆر بلێیی کە (ووردەکاریو فیکرو مانای تازەی تێدا نەبێ) .
- دووبارە نووسینەکان لە کاری تازە سەر هەڵ نەداتەوە بۆ ئەوەی بەرهەمەکە بێتام و چێژ دەرنەچێتو لاواز نەبێت .
- با ئەندیشە مۆسیقی یەکان تازەبنو دووربن لە لاسایی کردنەوەو لە بەرهەمی تر نزیك نەبنەوە .
- با دانانەکان پڕبن لە جوانیو لایەنی هونەری .
- با خەیاڵە مۆسیقی یەکان لەگەڵ (بابەتەکە)دا بگونجێن .
- ناوو ئەدرەسی سەیرو بریقەدار نەدرێتە پاڵ کارو نووسینە هونەری یەکان کە لە گەڵیانا ناگونجێ تاوەکو لە نرخی بەرهەمەکە کەم نەکاتەوە .
- دەبێ هەردەم نووسینو بەرهەمەکان لە ڕاژەی میللەتو گەلدا بێت ، نەوەك تایبەت بێت بە چینە تایبەتی یەکانی کۆمەڵ وەیا بۆ «هۆڵەکانی کۆنسێر» ئامادە کرابێت ، دەبا کردارەکان هەردەم سادەو ساکاربنو ئاوازەکان بەجۆشو خرۆشبن ، بۆ ئەوەی زووتر جێگایان لەناو دڵی جەماوەردا بکەنەوەو پتەوتر پنج لەنێو کۆمەڵدا دابکوتنو زیاتر بەناخو دەروونی مرۆڤدا بچنە خوارێ .